

ESZMETÖREDÉKEK

LEVÉL OSCAR WALZEL-HOZ A MAGYAR IRODALOM ÜGYÉBEN

Kifogástalan címezéssel nevemre irányítva egy előfizetési fölhívást kaptam az Ön kiadójától, igen tisztelt Professzor és Kolléga Úr. A nagy reklám-ív piros-fekete betűkkel hirdeti, hogy egy nagyszabású iradalomtudományi kézikönyv van megjelenőben: *als grosses Standardwerk der Literatur aller Zeiten und Völker*. Ez a könyv összefoglalója akar lenni mindannak, amit a modern iradalomtudomány a világ összes számtottévő irodalmáról megállapított. Amint már a címe is jelzi: *Handbuch der Literaturwissenschaft*, az iradalomtudomány kézikönyve akar lenni, amit igen tisztelt Professzor és Kolléga Úr szerkeszt nagyszámú szakember közreműködésével. Az előfizetési fölhívásból még azt is megtudjuk, hogy a különböző kulturállamokból idáig már több mint 6000 tudós, illetve könyvtár rendelte meg a kézikönyvet ...

Engedje meg, igen tisztelt Professzor és Kolléga Úr, hogy a magam részéről szerény óvást emeljek a kitűnő Kézikönyv tervezetének némi hiányosságára ellen és hogy e levél publikálásával magyarországi kollégáimat, valamint a magyar kultúra külföldi barátait fölhívjam arra, hogy csatlakozzanak az én gyöngeszavú tiltakozásomhoz. Tiltakozásunknak oka pedig az az egyszerű körülmény, hogy a magyar irodalom története nem szerepel a korszakosnak ígérkező *Handbuch* programjában.

Ez a hiány, amilyen könnyen megszüntethető, olyan szomorúan érinti a magyar tudomány képviselőit. Szomorúan, mert jellemző tünete a háború utáni német mentalitásnak. Akár szándékos, akár feledékenységből származó udvariatság irányunkban, mindenképpen dokumentálja a világ előtt, hogy, egy olyan szalonba, ahol szívesen látják a civilizált világ szellemi képviselőit, beleértve a balkáni és a távol keleti népeket is: a magyar kultúra nem kapott meghívót. Mi tehát *Quantité Négligeable* vagyunk, legföljebb csak arra jók, hogy ennek a nagyszerű iradalomtudományi Szimposionnak a költségeihez a magunk obulusaival hozzájáruljunk, mert hiszen – mikor előfizetők gyűjtéséről van szó – a Kézikönyv kiadója nagyon jól tudja, hogy Magyarország nem a pápuák földje, hanem egyetemek, könyvtárak és irodalom-szakemberek hazája, amelynek cím- és lakjegyzékét nyilván tartani fontos üzleti érdeke a német könyvpiarnak.

Nem tartom szerencsésnek a magyar irodalom negligálását speciálisan német kultur-szempontról sem. Minden európai historikus tudja, hogy Magyarország szorosabban hozzátartozik a német kultúra érdekszférájához, hogy a németországi skolasztika óta a polgári népkönyveken, a lutheri reformáción, a barokk irodalmán, a Goethe–Schiller-i idealizmuson és az osztrák népies bohózatokon keresztül Schopenhauerig és Nietzscheig, sőt egészen az expresszionizmus végső kilengéséig Magyarországon kimutatható a német szellemtörténet összes rádióhullámainak inspiráló rezgése: az a rezgés, amely Kelet és Délkelet felé – ezt maga a szerb és oláh tudomány is beismeri – nem jutott túl a Kárpátok vonalán. Nagyon jó alkalom kínálkozott volna a Kézikönyv ünnepélyes formájában dokumentálni a világ közvéleménye előtt, hogy ime: egy ezeréves kulturnemzet irodalma, amely nem választható el a német szellemiségtől, amely a maga határain belül és a maga nemzeti nyelvű irodalmával párhuzamosan egy külön helyi német irodalmat is termelt, olyan gazdag német nyelvű irodalmat, hogy a Sauer–Nadler-féle földrajz-irodalmi elmélet büszkén veheti föl a német „tájak” és „törzsek” irodalomtörténeteinek sorozatába ...

Ha szabad egy *argumentum ad hominem*-mel élni: még kevésbé érthető ez a negligencia a modern német „idealisztikus” iradalomtudományi mozgalom egyik megindítója és oszlopos tagja részéről. Míg a franciák a mai napig sem vettek hivatalosan tudomást erről a mozgalomról – talán azért, mert náluk, ha nem is programmszerűleg, de latensül mindig benne volt a kritikában a szellemtörténeti érdeklődés és a szintézis célkitűzése –, addig Magyarországon külön társaság alakult a *szellemtudományok szabadságharcának* kivívására és immár két folyóirat – a pécsi *Minerva* (1922) és a szegedi *Széphalom* (1926) – hirdeti Dilthey, Rickert, Wölfflin, Vossler, Gundolf, Strich, Cysarz és – last not least – Oscar Walzel szemponjtait. E sorok írója kénytelen arra is hivatkozni, hogy első ismertetője volt Magyarországon a *Wechselseitige Erhellung der Künste* című úttörő tanulmánynak, amely – amint például Fr. Schürr füzete (*Barock, Klassizismus und Rokoko in der französischen Literatur*, Berlin 1928) mutatja – már a romanisztikát is megtermékenyíti. Magyarországgal, a magyar irodalommal és a magyar iradalomtudománnyal mindenképpen érdemes foglalkozni európai szempontról, még annak is, aki nem ismeri – sajnos izolált és a békeszerződések óta még szűkebbre szorított – nyelvünket, mert hiszen ma már a magyar tudósok meglehetősen publikálnak német–francia–olasz nyelven, három speciális folyóirat is állván rendelkezésükre: a *Revue des Études Hongroises* (Paris), az *Ungarische Jahrbücher* (Berlin) és az olasz nyelvű *Corvina* (Budapest) ...

Mutatis mutandis körülbelül olyan viszonyban állunk a német irodalommal, mint a német a franciával.

Minden, ami Párisban megjelenik, beleömlik a német recepció hatalmas rezervoárjaiba, de visszafelé – Berlinből Párisba – már nehezebb az út, aminek nehézsége nemcsak a német irodalmon múlik. A magyar irodalom útja Berlin felé – uti figura docet – még gyötrelmesebb. De amióta a porosz kormány tanszéket és intézetet állított föl a magyar tanulmányoknak a berlini egyetemen, amióta Becker kultuszminiszter személyes buzgalomával ápolja a magyar–német kulturkapcsolatokat, azóta vannak már Németországban is szakemberek, akik ebben az irányban dolgoznak. Csak néhány nevet említek, hogy megjelöljem azokat, akikre – a nemrég elhunyt Gragger Róbert helyett – gondolni lehetne a magyar irodalmi „Ergänzungsheft” megírásánál: Weber Artúr, Farkas Gyula, Lá b á n Antal, Konrád Sch ü n e m a n n, Henrik Becker, T á m e d l y Mihály. Mindezek Bécsben, Lipcsében vagy Berlinben élő szakemberek, az ithoniak közül pedig számos elsőhangú tudást lehetne erre a munkára felkérni.

A magyar irodalom mellőzésében némi fájó vigaszt nyújt, – ... socios habuisse malarum – hogy nemcsak mirőlunk felejtkezett meg a *Handbuch* reklámja, hanem kihagyta az egész világot felölelő koncepcióból az *arabokat* is, akiknek világirodalmi szerepét főlöské hangsúlyozni; de kimaradtak a *bolgárok* a szláv irodalomnak szánt négy füzetből, ez a derék és nagymúltú nép, amely nem is olyan régen még „Schulter an Schalter” terjesztette Kelet felé a német–osztrák–magyar civilizációt; kimaradtak a *finnek* és az *észtek* is, akik a magyarokkal együtt osztoznak abban a szomorú sorsban, hogy kulturájuk „európai” ugyan, de nyelvük nem indoeurópai ...

Ezzel szemben teljes fegyverzetben ott látjuk fölvonulni azokat a népeket, amelyekről eddig világirodalomtörténetekben kevés szó esett: a cseheket, tótokat, szerbeket, horvátokat, oláhokat. Ez randben volna, adjuk meg a cseheknek, ami a cseheké, a szerbeknek, ami a szerbeké. Igaz, hogy nem volt olyan világirodalmi jelentőségre emelkedett költőjük egy sem, mint például Pet ő f i Sándor, aki Nietzsche-t inspirálta és az olaszoknál, franciáknál utánzókra talált, vagy a népszerű Jó k a i és a filozófus-költő M a d á c h, akiket több európai nyelvre lefordítottak, vagy a pogány dekadens Ady Endre, aki Stefan George és Baudelaire nyelvén kezdi már útját a legelső magaslatára ... Mindez azonban nem ok arra, hogy összecsapjunk két-két diszparát irodalmat: a csehet meg a tótot és a horvátot meg a szerbet; nem ok arra; hogy – a „békediktátum” nagyobb dicsőségére – két cseh tudós megírja a „tschechoslowakisch” és a „serbokroatisch” irodalom történetét, olyan irodalmakét, amik sohasem léteztek. Izlés dolga, hogy *épen* egy nagytekintélyű német tudományos vállalkozás van-e hivatva arra, hogy szankcionálja a „békediktátum” mesterséges ragasztékait – a multba is visszaható erővel. De az már a tudományos igazság kérdése, hogy ne vegyük egynek, ami két különböző dolog. A cseh és a tót (szlovák) irodalom két külön dialektuson épül és a csehszlovák irodalomról beszélni époly abszurdum, mint erőszakkal dänisch-plattdeutsch irodalomtörténetet csinálni Schleswig-Holstein dán megszállásának örömeire. Még nagyobb az ellentét a katolikus középeurópai horvát kultúra és az. orthodox-balkáni szerb kultúra között. A zágrábi irodalom Bécsből és Budapestről újul meg a XIX. század elején, a belgrádi költészet és irodalom népi vagy bizánci eredetű: a kettőnek éles különválását még a politikus történések (J o r g a) is elismerik.

Minden magyar szakember kell, hogy remélje a reánk vonatkozó hiányok kiküszöbölését. Hisszük, hogy hamarosan találni fog a *Handbuch* európai tekintélyű szerkesztője megfelelő embert, aki megírja a nagystíllú vállalkozás számára a magyar irodalom történetét. Hiszen az előmunkálatok már német–francia–angol Nyelven is készen várják az új feldolgozót. K a t o n a – S z i n n y e i németnyelvű magyar irodalomtörténetének (Göschel) függelékében Gragger Róbert összeállította a kérdésnek nem-magyar nyelvű bibliográfiáját. Kitűnik ebből, hogy – egyes részlet-biográfiák mellett – kitűnő szerzők (I. K o n t, Fr. R i e d l stb.) megírták már külföldi közönség számára irodalmunk történetét. A munka méltán folytatásra vár.*

Maradtam Professzor Úrnak mély tisztelettel kész híve

(Szeged)

Zolnai Béla

FORGÁCS

A fájdalom az élet művészi követelménye. Esztetikailag megdöbbenően sivár lenne az örök mosoly. Kell a fájdalom fensége. Mona Lisa mosolyától csömört lehet kapni, a Mater dolorosa könnyei megaláznak és felemelnek.

* E cikk korrekturnaközben kaptam Zolnai Vilmos pécsi egyetemi tanár levelét, azzal a szives értesítéssel, hogy Oscar Walzel 1907-ig magyar állampolgár volt és hogy Walzel már megbízott egy R a b e nevezetű urat a magyar rész kidolgozásával. Más oldalról kapott információk szerint a magyar irodalom történetét Julius W a l d e r írja a *Handbuch* számára. E két ismeretlen névhez nem akarok kommentárt fűzni. Meg kell várnunk most már a kész szöveget, amelyet a magyarországi származású szerkesztő bizonyára a legnagyobb gondossággal fog elkészíttetni. (Z. B.)

*

Van csillag, amelyről millió évig ér hozzánk a fény, oda ugyanannyi ideig s így tovább. És még akad ember, aki azt képzeli, hogy körülötte forog a világ! A gögösöket javítóba, csillagvizsgáló intézetbe kellene utalni.

*

A költő a legkiválóbb hegedűművész. Egy vonóval egyszerre játszik százezrek szíve húrjain. Sőt időtlen időkhöz, mert a kezéből még a halál sem üti ki a vonót.

*

Unom a rádiót! – kiáltott fel egy tíz éves gyermek. Még nem tudja megtörölni, de már fintorgatja az orrát. Uristen! ha ez megnő s már közlekednek a föld és a Mars között, képes lesz az út egyhangúsága miatt útközben kiszállni.

*

Az abszolút rend megdermesztené, az abszolút szabadság elégetné a világot. A törvények a hőmérő, amely mutatja, hogy mennyit bírunk belőlük elviselni.

*

Vajjon álmodja-e a kender szende virága, hogy neki kötél korában akasztófavirággal lehet randevuja?

*

A közbecsülés a szürke tyúk, amelyik mindennap becsületesen tojik. A népszerűség a közkedveltség sátorozó pávafarka. Vedlik, elhullik s egykettőre mások ékeskednek vele.

*

Mézesmadzag után marad a legkeserűbb szájíz.

*

A legfejlettebb emberi nyelv is szegény az érzelem kifejezésére, a zenéé már gazdagabb, legkifejezőbb a léleké, melyet nem köt gúzsba sem az ábéce, sem a kotta. Viszont jegyei nem e világból valók.

*

Csengővel, haranggal, síppal, dobbal, trombitával unos-untalan figyelmeztetik az embert. Csoda-e, ha ekkora hanginzultus közepette nem halljuk a lelkiismeret szerény kopogtatását?

*

A szellemesség nem inas, akinek csak csengetni kell s megjelenik. A szellemesség váratlan vendég, aki kopogtatás nélkül nyit ránk ajtót. Pillanatnyilag marad s már is elsurran s elhagyottan nézünk utána. Milyen más a tudás! Hívásra házhoz jön s cserben nem hagy. Aki tud, az soha sincs egyedül.

*

Eddig a szerelem miatt harcoltak a nők és a férfiak egymással. Ma a közéleti érvényesülésért. Ha a nők győznek, féltő, hogy bekövetkezik az érzelmek jégkorszaka.

*

Az Isten haragjától csak a hegyén aranyozott villámhárító oltalmaz meg. A nő haragjától csak a földig aranyozott.

*

Aki a szerelemben csalódik s azt újabb szerelemmel akarja kárpótolni, úgy tesz, mint aki adóssága kamatát más adósságból fedezi. A szív azonban a leggyöngébb telekkönyv: nem bírja ki a terhelést.

*

A paradicsomban a kígyó felbújtotta Éva biztatására Ádámot és beleharapott az almába. Kiűzettek, de a kígyó utánuk csúszott. Azóta is változatlan a szereposztás, a cselekmény is ugyanaz, csak a „kellék“ maradt el. A modern Évák tiltott gyümölcsül nem almát kínálnak az Ádámoknak, hanem önmagukat. Az Ádámok magukra vessenek, ha elvásik a foguk.

*

Némely ember oly sok rossz fát tesz a tűzre, hogy a legcsikorgóbb hidegben sem fázik.

*

A hold a legmodernebb asszony: minden hónapban tart egy soványító s egy hizlaló kúrát.

*

Ha valamelyik férfi a nőkről rosszat mond, olyan, mint az ugató kutya: egy jó falattal megszelidíthető.

*

A hajós tudja, hogy merről fúj a szél, neki feszíti hát a vitorláját s tova siklik. Ha a nő észreveszi, hogy

merről fúj a szél, lehorgonyoz és segít azt viharrá korbácsolni.

*

A házaselet bizony sokszor fakó szekér kender hám. Kenetlenül nyikorog, kátyúkba zökken s a boldogságnak eléje fogott lovai inkább gebék, mint csatáros táncoló paripák: És mégis biztosabban dökög az élet országútján, mint a legényélet túlfűtött virágos ragyogó gépkocsija, amely rohan ugyan, de az első kritikus helyen szerte zúzódnak. S ha nem is szegte nyakát a gazdája, de úgy megrokkann, hogy gyógyulásért késő a szekérre fölkérezkedni.

*

Még a liliumnak is van árnyéka. Igen, de csak nappal. A mákvirágnak éjjel is.

*

A hozzáértő nemcsak könyvekben, hanem asszonyi szemekben is tud olvasni. Ha amazok közt izgató akad, indexre teszik. Ha a veszedelmes asszonyi szemeket is indexre helyeznék, akadnának bibliofilek, akik csak az indexet olvasnák.

*

Ha egy nő elveszti a szépségét, az olyan katasztrófa, mintha a bank veszti el az alaptőkét, csakhogy az előbbit nem lehet leírni. Éppen ezért okos asszony tartalékról gondoskodik.

*

Az lenne a kiegyenlítő igazság, ha a szép nők után szaladgáló férfinek csúnya nő holtomiglan. Sok férfi bele is egyeznék ebbe, feltéve, ha a kiegyenlítést a telekkönyv vagy a bank folyószámlája végzi.

*

A közöny példányképe a hold: egyformán hidegen hallgatja, ha akár poéta suttog hozzá, akár eb ugat rá. Csak akkor érdeklődik, ha csattan a csók vagy pattan a zár. Ekkor a közömbös szemlélőből bűnpártoló lesz, mert arcát elfátyolozza s a tolvajoknak egérutat enged.

(Szeged)

Szalay József

SZABÓ DEZSŐ*

Az összeomlást követő időben a problémák oly súlyos tömege sodródott felszínre, mint talán egyetlen korszakban sem. A legkötelezőbb közöttük bizonyára a történelmi feladat végrehajtása: a nemzet szuverénitásának megszerzése. A kezdődés, a vajadás állapotában levő korszak közszelleme azonban távol áll attól a harmóniától, mely képessé tenné az ily egységet követelő probléma megoldására. A régi s az új minden ponton élesen szembehelyezkedik egymással; az egyes politikai és társadalmi felfogások képviselői a tanulságok elfogadása és saját hibáik beismerése nélkül folytatják makacs harcukat, – e harc mellett a gazdasági helyzet sújtottjai vívják küzdelmüket az önfentartásért az érdekösszeütközések reménytelenül kusza hálójában, – napfényre bukkan a kulturális válság minden tünete, az értelmi osztály proletarizálódása, az osztályok és rétegek cseréje, a zsidókérdés, a környező nemzetek és nemzetiségek folytonos fölkelése a magyarság megsemmisítésére, végzetes egyedüllétünk a népek hazájában.

E válságos időben a fölébredt nemzeti lelkiismeret heves inspirációkat csapott be az irodalomba, de a dolog természeténél fogva nem hozhatta magával új egyéniségek föllépését, akik kész oeuvre-rel s kizárólagos mondanivalóként vették volna föl a kor történelmi problémahalmazát. Szereplő íróink közül azonban soknak teremtő érzékenységét érintette meg az ország balsorsa. Ezek jót-rosszat vegyesen hoztak s a költői meghatottság mellett szerephez jutott az érvényesülési vágy s a konjunkturára számítás is. A komoly tanulságok felmutatása mellett, mint az egy századdal előbbi nagy reformkorban, most is felhangzik a régi dicsőség kultusza s divatja támad a történelmi regénynek és drámának. A lírában az irredenta költészet lobban föl, nagy hatással, de egyúttal bő táplálékot adva a jóakarató dilettanizmusnak s a tetteik helyett szólalomkba fulladó hazaszeretnek.

Oly író, aki egész művével, tehetségének minden energiájával állott a magyar idealizmus szolgálatába s e törekvésében jelentékeny alkotott, csak egy akadt: Szabó Dezső. Véle kezdődik az olyannyira szükséges magyar reformirodalom s gyér folytatódása arra enged következtetni, hogy valódi ideje még nem érkezett el. Ennek oka egyrészt talán a helyzet zavaros kialakulatlansága, másfelől pedig az, hogy a naturalisztikus, egyoldalú kritikai módszer még mindig hatalmában tartja az egyetlen alkalmas műfajnak, a regénynek területét s

* Részlet Várkonyi Nándornak készülő könyvéből, amely a modern magyar irodalom kialakulását és sorsát tárgyalja. (Szerk.)

útját állja a szintetikus regényfelfogás kifejlődésének. Azonban, mivel a legégetőbb kérdések, a levegőnek, a „nép millióinak“ problémái itt jutnak palástolatlan megszólalásra, a *magyar idealizmus* megszólaltatóival s köztük elsőnek Szabó Dezsővel kell kezdenünk az új korszak szemlélését.

Reformgondolatai. Szabó Dezső tagadhatatlanul nagyszabású művészi és emberi koncepciót fejlesztett ki, melyben benne forrong az egész mai magyar élet. Ő maga is minden bizonnyal egyike a legnagyobb tehetségeknek, kiket a magyar föld megteremtett. Egy írónk sincs, kinek koncepciója elérné az övét, aki legalább érzéseivel, oly nagy tömegeket s idöket, fogna át; a magyar élet s a magyar problémák Ady örökeként „szívének gyökeréig fájnak“, zavarosan, de emésztő tüzzel égve, önbálványozással, lesújtóan groteszk gyűlöletekkel, hihetetlen elnagyolásokkal s lelkiismeretlenségekkel keveredve, jóban-rosszban féktelenül.

Koncepciója töredékeit a forradalom előtti háborús évekig nyomozhatjuk visszafelé s meg kell adnunk, hogy a rendszer, melyet fölépített, ma is ép. Szabó Dezső látszólagos sarkonfordulásai ellenére sem mondott ellent önmagának s politikai csapodársága a váltakozó eseményeknek túlhevés bíráló nyomonkövetése csak; nem eszményeitől fordult el, hanem azok képviselőitől. Mi ez a rendszer? Alapköve a magyar fajnak dühös, mindig védelmező és mindig támadó, sokszor pedig virágosan elképzelt szeretete. E földbegyűrt népet, mely vérelvel egy országot táplált ezer éven át, a történelem örökké póruljárt balekjét „új honfoglalásra“ akarja vinni. Ezt várta a forradalomtól s ezért fordult el tőle rögtön, mint legújabb és megalázó csalástól. Ezt várta az ellenforradalomtól s ezért fordult ismét vele szembe, a csalódásoktól mindegyre fokozódó szenvedéllyel. A nép ott áll, el sem mozdult a rögtől, melynek rabszolgája. Szabó Dezső körülnéz, seregszemlét tart a nép urain s tüstént ítéletet mond felettük. Az *Elsodort faluban* a nemzet íróit pellengérezi ki, kiknek szavában a faj s az idő lelkének kellene megszólalnia, de akik bágyadt ön-szenzációkba merülve nem látnak túl az irodalmi kávéház kirakatüvegén; idegen lelkű szociológusokat, akik nem tudnak és nem akarnak belekapcsolódni egy ezeréves test vérkeringésébe, de mégis ők kívánják megszabni lüktetését; érzéketlen politikusokat, akik a börtön merevségében látják a rendet; a zsidóságot, mely fáradhatatlan vagyonszerzésével belenyúl a nemzet szervezetébe és megzavarja természetes funkcióit. Époszi arányú pátosszal festi a háború embertelen néppusztítását, melyben a magyarság ismét idegen hatalmasságok ágyútöltelékévé válik, féktelen szatírával a vidéki középosztály sorvadását, a nép hamislelkű vezetőit, kufárait. Majd röpirataiban széles ostorcsapákkal támadja az egyházakat, melyek idegen pszichét akarnak ráerőszakolni a fajra s evvel alapjait kezdik aláásni; az arisztokráciát, mely véreben, lelkében teljes idegenné vált már, a polgárságot, amely habarék nációktól telítetten nem a magyar föld adta lelkiségéből szívja erejét és utánpótlását s csak éhes könyökölköket tud kiválasztani magából. A „keresztény kurzussal“ mi sem változott; a törtéteik tovább törtetnek, legfeljebb új jelszavakkal szájukon, az eszmények megint csak érdeket szolgálnak s a régi zsákmányolók is mind a helyükön vannak. *A Segítségben*, ahol ezt elmondja, már tragikus elkeseredéssel teszi meg saját magát a faj jelképévé s a halálba rohan.

Szabó Dezső ideája a parasztszocializmus. Bizonyára fölösleges boncolni, hogy ez a társadalmi forma mennyiben életképes, miként igazolható. Etikailag föltétlenül éppoly hiányos, mint minden osztályuralom s ha elgondolásának motivuma: Szabó Dezső nagy szeretete a nép iránt, tisztára erkölcsi is, evvel megnyerheti rokonszenvünket saját személyét illetőleg, de logikus társadalmi fölfogást még nem ad kölcsön hozzá. Egy dolog csakugyan bizonyos: az ország élete a népen épül s meg kell adni neki mindent, mert evvel önmagának ad az ország; de a népbe beletartozik minden dolgozó. S itt van Szabó Dezső patétikus elképzelésének Achilles-sarka: a sovén kizárólagosság. Valami fantomként lebeg előtte az ő magyar paraszt alakja: az Isten jókedvéből teremtett pogány, herkulesi szűz erőből duzzadó, a lánglelkű naivitás csodája, tüzeszű, pusztá játékból kulturákat szülni tudó, gazdagságából örökké bőven adakozó, szent gyermek, kihasználta, de soha ki nem fosztható kincsháza ezer emberi szépségnek és értéknek. Ime Szabó Dezső muzsája. Csodálatos szeretet szülte meg s fajtánkat így még nem látta senki. De hol találja meg Szabó a valóságban s követelhetjük-e őt nagy bátorsága útján, mely egy fantomra épít? Ehhez az ideálképhez akarja hozzászabni az ország egész életét, rettenetes bárdcsapásokkal szabdal le minden egyebet, nem látva történelmet, nem sejtve meg gazdasági kényszerűségeket, társadalmi kondíciókat, nem irgalmazva becsületnek, jóakaratra, a legnyilvánvalóbb tényeknek. Elégeti a keresztfát, amely „sváb“ szívet rontott a napkeleti pogány szív helyébe, harcra száll Európa ellen, Koppány oldalán, kinek tragikus veszte ma is eleven tanulság, hogy Szent István nélkül és a kereszténység nélkül írmagul sem maradt volna magyar. Szent István, a legnagyobb magyar államférfiú lángész, kinek talán egész kulturánkat köszönhetjük, századokkal gondolkozott előre; Szabó Dezső is századokkal gondolkozik, de visszafelé. S amily sovén kizárólagossággal a jövő történelem principiumául csakis az ősi pogány életerőt veti föl, mely pedig kétségtelenül el is fejlődött már a századok alatt, oly kizárólagos a fajparasztág gondolatára épített társadalmi fölfogása is. Könnyű elgondolni, mily halálos veszély a marék magyar népre, melynek maholnap egy húsz milliós birodalmat kell fentartania, az asszimiláció tagadása és elgátlása; vajjon attól kell-e remegnünk, ha egy idegen érzésben magyarrá válik, vagy pedig attól-e, hogy sovénységünkkel ellenségünkkel neveljük a felénk húzódotkat? S másfelől, bár igaz, hogy a paraszt az országfentartó elem, mégis szenvedélyes elfogultság mondhatja csak, hogy a többi társadalmi osztály egedül a parazita undok erélyével fejlesztette ki magát a nép testén s hogy nem szükségszerű törvények hozták létre őket is. Minden osztály magán hordja eredendő hibáit s a parasztág és munkásság sem sokkal kevésbé, mint a

többi. Harcunkban azonban Szabó Dezső járható útát nem mutat, megértés helyett csak véd és támad, s amely rokonszenves és szép attitűdje, mint védelmező, oly túlzásokba ragadtatik, mint támadó. Társadalmi kritikája abban áll, hogy itt összegyűjti, amott csak mentegei a hibákat s a mai magyar élet képeként végtére olyan förtelem-tenyészetet állít elénk, mely való voltán pár esztendő alatt pusztulásba vitte volna az országot, mint Mohács társadalmá. Pedig 1928-ban messze vagyunk attól, hogy a XX. század törökjeinek zsákmánya legyünk.

Bizonyára nem fölösleges ez az irodalmon kívüli tárgyú kritika, melybe Szabó Dezső vezetett gondolatunkat. Irodalmivá tudta emelni reformeszméit s így ezek bennfoglaltatnak az irodalom történetében is. Ha sok részük el is mállik talán a logika kése alatt, művének hatalmas erkölcsi tőkéjéül marad az a szenvedélyes és sebzett hangú kiáltás, mellyel az elhanyagolt magyar népnek és veszendő értékeinek segítségére inti a társadalom lelkiismeretét.

Művészete. Már e gondolati vázból is látható, mily hatalmas méretek közt mozog Szabó Dezső teremtő munkája. Képelete mint valami óriási szökkenő madár föl-fölível egyenetlen csapásokkal, de nem tud megmaradni röpkéje csúcán. Konceptiójának csak arányait tudja elképzelni, céljuk világos körrajz nélkül, ködben marad. Tehetsége arra hívná, hogy a ma igazi époszát írja meg, ám teljes önfegyelméletlensége, lírai szenvedélye csak kolosszális torzókat hajgál ki ihletének forró műhelyéből. Oly emberi és költői távlatok vannak, minőkre a legnagyobb romantikusoknál villanunk rá s nagy hullámfutású képelete egyremásra görgeti az élettenger hegyeit, völgyeit. Tárgya is nagyszerű: a magyar élet, teljes, humanusan átértett elevenségével, s tehetsége meg is tudná valósítani, méltó formába önteni ezt az izzóan átélt álomképet, ha nem volna ihletének már gyökerénél valami ellentmondó fermentum, mely a teremtő harmónia helyett mindig a lázadás vadságát oltja bele alkotó munkájának természetébe, feszültségébe. Vajda Jánoshoz hasonlít roppant érzelmi nagyotakarásával és magányos, szubjektív elégedetlenségével; mint amaz, ő sem ismeri magát, csak elképzeleli, s innen van hiú önszerelme; de mélyebb s közösebb humanum-érzés lobog benne, meghatja a részvét s őszintén éli át a szeretetet. Azonban munka közben soha sem tudja átadni magát az teremtés homogén játékának; kétféle lélekkel dolgozik, a tárgy nem epikai súlya szerint hull alkotása mérlegébe, hanem szubjektív jelentősége szerint. A szenvedély áthidalatlan lendületei mozgatják tollát, a szenvedély itatja át minden porcikáját s szenvedélye csak a szeretet öleléseit s a gyűlölet rugásait ismeri. Szabó Dezső vagy pamfletet ír, vagy époszba táguló lírai költeményeket; csak egy regényhőse van: őnmaga, kit a költő végtelen elomlásával imád s így műve minden szavában a líra forró nedve fut. Szerkesztése, jellemzése mind teljességgel lírai. Vagy kiválaszt a jellem egészéből egy-két silány vonást s azokat csodamód földagasztva, megteszi karakterré, vagy a lírai érzés melegével borítja el alakjait s megfosztja őket az individuális élet minden járulékatól. Szerkesztését is a pamflet-csattanók vagy a lírai kiteljesülések előkészítése mozgatja előre. Az elhíttetésre semmi gondja, történeteit roppant erőszakoltságok hányják-vetik tova s velük úgy lökdösi előre az olvasót; mint a tenger a hajót. S nem a hagyományos műfaj-esztétika paragrafusaira gondolunk itt, hanem arra a belső, önálló törvényrendre, melyet minden művészi alkotás magával hoz, a mű önmagához való hűségére, amit élvező érzékünk megkövetel. Szabó művének egysége az ihletugrások mozaikjára hull szét; hol a csepegős szentimentalizmus kenőcsébe lépünk, hol robusztusan dús és igaz élet ragad magával, hol a vadság s az epétől fölmart képzelet savát nyeljük. Aránytalan lélek, irreális levegőben csapkod, mint nagy madár, mely elvesztette kormányzó tollait; barbár s mégis telve túlfeszült, helyét nem lelő s csak kiáradni akaró kulturával. Kielégülhetetlen az éremlyig menő önistenítésben, kritikátlan az életnek való nekifutásban, melyek jelenségeit a művészi kiformalás helyett amorf gyúrmákká dömködi össze; kielégülhetetlen terhes benyomást szül erotikája, melyben mintha valami megszállottságtól akarna megszabadulni. Bár nyers életigenléssel törekszik rá, nem mindig tudja megtalálni az egészséges ösztön kiadásának hangjait; a szekszuális ösztönélet hol mint sunyi kéjencség rajzolódik elénk, hol mint diadalmas életkacagás, aszerint, ki csinálja:

Viszont tehetségének szebb, tehát igazabb arcát nem is ezekben a vonásokban mutatja meg. Az *Elsodort falu*, a *Csodálatos élet* s a *Segítség!* mind növekvőbb százalékban a bosszú művei. Másutt, ahol programszerűen jót, erkölcsi konstrukciót akar, szeles hangzású vezércikk-mottóká tágítja mondanivalóját vagy nagy lapokban fölvetett plakát-síkokba hígítja föl (*Tenger és temető*). Ritkábban, de mindig teljesen megtalálja tehetsége élő forrásait is. Nagyvonalú novelláiban (*Ólj!*, *Jaj*) tiszta és mély emberpéldányokat, sorsokat tudott meglátni, regényepizódjainak virágos tisztásain az embert, jót-rosszat átélő és szerető költészet illata száll, nagy koncepciókat csíráztató készsége pedig arra jelöli ki, hogy időnk kaoszát bontsa föl époszi képekké. Nem barbárságai és szenvedélyei keltenek félelmet bennünk, hanem ezek lealázó kicsinyességei. A magyar föld ma is és mindig, tud szebb táplálékot is adni a léleknek.

Szabó Dezső erényei és hibái szenvedélyességéből erednek. Nagyarányú ez a szenvedélyesség s romantikus, mint az erdélyi lélek. Szülőföldjének lelke irodalmunkban rég várt erővel lobban föl nála. Az érzelmi miszticizmus, a fanatikus vérmérséklet, az erőnek, a szeretetnek és gyűlöletnek valami lovagias kultusza, tiszta hősiesség, mély humanitás: mindez a Királyhágón túlról röppent át Szabó Dezsővel csodálatos teljességben s az autochton erdélyi irodalomban máris kitisztultan fejlődik tovább. Tán legszebben stílusában tündöklök föl, a különös virágzású, pompásszínű, százszorszép székely beszédben. Szabó Dezső ehhez még hozzátoldja a maga forró üstön főtt zamatát is; örökké tüzesedik, olykor szinte új tenyészetet indít a nyelv talaján, szétdobálja a nyelvtan kategóriáit s többet mond, mint amire a szó képes. Igévé gyűr mindent, folyton

állít és tömörít s képhalmokkal rakja tele tornyos mondatait.

(Pécs)

Várkonyi Nándor

KALÁSZOK ÉS TÖVISEK*

A felolvasás szép volt, de immár közel egy órája tartott.

Ezúttal a klasszika-filológia érdemes tanára – képzett, sokat olvasott és meditatált fő – tartotta a *szülői értekezlet* előtt az úgynevezett bevezető előadást. Az *erkölcsi nevelés* fontosságáról értekezett, bőséges és alapos olvasottsággal ismertetvén e kérdést Sokrates–Platon–Aristotelestől kezdve Herbart–Ziller–ReinigsHerbert Spencerig.

Valóban értékes, jól megírt dolgozat volt, méltó arra, hogy akármelyik paedagógiai folyóiratunkban napvilágot lásson! Az értekezletre némi szelíd erőszakkal meginvitált szülők az első negyedórán csakugyan figyelemmel hallgatták. A református esperes úr például (aki nem is szülő, tehát teljes érdektelenséggel, pusztán nemes érdeklődésből jelent meg az értekezleten) Platón–Aristoteles körül még a kérdéstről tájékozott ember jóindulatával több ízben helyeslően bólingatott egy-egy szentenciózus mondat után, de aztán figyelme elbágyadt. A középkorra vonatkozó adatok idején már csak mímelte a feszülten figyelőt; a reformáció koránál néhány percre ugyan felélénkült, de a pietizmusról szóló fejezetnél már megint csak halálos erőlködéssel bírta szempilláit időnként fölnyitni.

Az értekezlet szülő-tagjai, persze, nehezebb helyzetben voltak. Hiszen a dobogó körül elhelyezett székeken ott ült az egész tanári kar, az ellenőrzés tehát a lehető legintenzívebb volt. Az erőlködő figyelemtől torzra merevedtek az arcok, ráncok barázdolták fel a homlokokat, fizikai erőlködéssel emelődtek fel a fejek, s kínosan szegződtek a szemek a fölolvására. Az áhítatos figyelmezésben, meg kell adni, az apák vitték el az elsőséget. Hiszen a tőlük telhetőt megtették ugyan a mamák is, de náluk közben-közben lankadások – illucidum intervallumok – álltak be, s ilyenkor (tél elején történt a dolog) kritizáló megfigyelésre kerültek a szilkskint imitáló nyúlászorbundák, s a gondos átalakítás ellenére is kölcsönös kárörömmel fölismert tavalyi kalapok.

Azonban nincsen olyan hosszú felolvasás, aminek egyszer vége ne lenne: az előadó hangja egyre emelkedettebbé vált, a nagytiszteletű esperes úr a szempilláit most már tartósan nyitotta fel s a hallgatóság arca földerült. Csakugyan: még egy szép idézet hangzott el Bainből, s az előadó fölállt s odahagyta az emelvényt. A fölszabadulás örömetől fűtött melegségű és élénkségű taps viharzott föl, mely alig akart elülni a tornacsarnok visszhangos falai között.

Amikor aztán csend lett újból, a dobogón elnöklő gimnáziumi igazgató szólalt meg, s fölhívta a szülőket, hogy az elhangzott előadáshoz fűződve mondják el véleményüket. „Feszélyezettség nélkül“ – bízatta őket az igazgató úr – mert épen az a céljuk az ilyen értekezleteknek, hogy „termékeny vita“ induljon meg a bevezető előadások után.

Az értekezlet tagjai ijedten kapták el a dobogó felé irányított tekintetüket, nehogy a bátor szembenézést az igazgató fölszólalási szándékra találja magyarázni. Nehány apa, akiket az igazgató, mint kezdő tanár, annak idején még tanított a gimnáziumban, olyanformán kezdte érezni magát, mintha újból diák – készületlen diák – lenne s az igazgató menten felelésre szándékozna őket fölhívni. Kínos, hosszú csend támadt, amelyet végre a nagytiszteletű úr tört meg. Fölemelkedett helyéről s némi szerény alluzióval arra, hogy ő annak idején egyik német egyetemen két féléven át maga is foglalkozott neveléstani kérdésekkel, igen szépen hömpölygő mondatokban köszönetet mondott („nem kaptam ugyan reá formális megbízást, de bizonyosra veszem így is ...“) az egész értekezlet nevében „a tudós alaposágával, s az író lebilincselő érdekességével“ készült tanulságos előadásáért : . . (Ez a kompliment egyúttal udvarias viszonzása volt az igazgató megnyitó beszédének, aki formás szavakban köszöntötte volt „a hívó szavunkra ilyen szép számmal megjelent szülőket, akik e ténnyel érdeklődésüknek dícséretes jelét adták ...“) Újból taps zúgott föl; az előadó piruló szerénységgel hajol meg a közönség felé; az Igazgató megköszöni a „szépszámú közönség érdeklődő megjelenését,“ s bezárja az első félévi szülői értekezletet, mely – a helyi lap legközelebbi beszámolója szerint – „megint hatalmas lépéssel hozta egymáshoz közelebb a nevelés eddig egymást idegenkedve, s majdnem ellenséges érzülettel néző két tényezőjét: a családot és az iskolát“.

De vajjon csakugyan közelebb hozta-e?

Az a jogos gyanúm, hogy: *nem*. Még alaposabb a gyanúm az irányban, hogy az efféle értekezletekben öröme, s belőlük haszna a világon senkinek sincsen. Legfeljebb a tankerületi főigazgatónak, aki megnyugodva konstatálhatja, hogy az előírt félévi szülői értekezletet az intézetek a szülők nagy érdeklődése mellett megtartották. Pedig nincs kétség affelől, hogy amikor a közoktatásügyi kormányzat a Wlassics-érában annak idején már megpróbált szülői értekezletek ügyét új életre keltette, nem ilyen akadémikus színezetű „felolvasó ülések“-re gondolt, hanem élettől pezsgő, iskola és család egymás megértését szolgáló igazi és közvetlen

megbeszélésekre, melyekből haszna lesz az iskolának, haszna a családnak, s legnagyobb haszna a nevelés ügyének.

De hát mi az oka annak, hogy egy egészséges, életrevaló kezdeményezés ilyen rossz vágányra siklott?

Nehéz erre a kérdésre röviden megfellelni. Mert igen messze kell kezdeni az okok kibonyolítását.

Hogy a szülői értekezletek a közoktatásügyi kormányzat elgondolta közvetlenséggel, fesztelenséggel folyhassanak le, ahhoz másnak kellene lennie a család és iskola, a szülők és tanárok egymáshoz való viszonyának, mint amilyen ma. S ne tessék erre azt felelni: Hiszen épen ezt a viszonyt kell egészségesebbé tenniük a szülői értekezleteknek! Mert ezzel csak a kérdésnek circulus vitiosus jellegét állapíthatjuk meg, ami másutt is, de Magyarországon épenséggel, a legkényelmesebb módja annak, hogy a nehézséggel járó kérdések elől elaltatott lelkiismerettel térjünk ki.

Család és iskola, szülők és tanárok egymáshoz való viszonya (minden tisztelet a – sajnos – csekélyszámú kivételnek), hogy erősebb szót ne használjak: *nem őszinte*. Nem őszinte kölcsönösen, de különösen nem az a család és a szülők részéről. Melyik jószemű tanártársam ne érezte volna, hogy a nyájas, mosolygó, udvarias arc mögött, mellyel a szülők őt felkeresik, gyakran figcsikorgó harag vagy olykor fölényes lenézés lappang. Nem szólok most a – szerencsére – már végképen diszkreditált s együgyűn ravasz efféle kijelentésekről: „A fiam rajong a latin nyelvéért“ (mennyiségtanért, történelemért stb., már ahogy a szükség kívánja) s: „A tanár úr az ő legkedvesebb tanára“ – de még az ízlésesebb szülő is szirupédességű mondatokban „értekezik“ a tanárral. Őszinte szót, őszinte hangot évszámra nem hall a szülőktől a tanár.

Igaz, hogy sok olyan tanár van, aki nem is bírja el az egyenes, őszinte szót, s tekintélysérelemnek fogja föl, ha a szülő egyik vagy másik nevelői intézkedésével szemben érzett kétségeit, aggályait becsületes nyíltsággal szóváteszi, aminek okai a pálya természetében gyökereznek. Hiszen a tanár lassanként megszokja, hogy ő mindig *ex cathedra* beszél, s hogy amiket mond, azok csupa vitathatatlan igazságok, s hogy neki ellentmondani nem lehet, nem szabad. (Amint a vérbeli bírő mindenkor, mindenütt – társaságban is – ítélkező erejű véleményeket hangoztat, az ügyvéd okvetlenül vitatkozik, a református pap pedig prédikál.) Aztán meg némelyik tanévben erősebben él az a megérthető emberi gyarlóság, hogy annak a társadalomnak, mely (s ezt lehetetlen észre nem vennie) méltánytalanul lenézi, kicsinyli; amely őt az irodalom, sajtó, színpad és causerie ezer eszközével olyan örömet, sőt kárörömmel teszi nevetségessé, – legalább szülőtagjaiban fizessen meg. Nagyon sok olympusi hang, brüszk modor ebből az érzésből deriválódik. Meg kell ezt érteni, hiszen a megértés korántsem jelent egyúttal mindig megbocsátást, helyeslést is.

Ezek szerint tehát úgy áll a dolog, hogy a szülő nem mer őszinte lenni a tanárral szemben, mert retorziótól tart; a tanárt pedig foglalkozásának természete, s a társadalom részéről méltánytalanul ért támadások teszik merevvé ahhoz, hogy együttes tárgyalásuk közvetlen, becsületesen nyílt és őszinte lehessen. A helyzet ilyenformán reménytelennek látszik. Csakugyan: majdnem az is. Mindenesetre sok jószándék, igyekezet, okosság és tapintat szükséges ahhoz, hogy ez az áldatlan, szerencsétlen és félszeg viszony megszűnjék a szülő és tanár között.

Ehhez a megváltozáshoz az első komoly lépést épen a helyesen vezetett, irányított és kiépített szülői értekezletek tehetnék meg. Mert a szülői értekezleteken – hogy úgy mondjuk – tömegnevelés folyhatik: a szülők légiója s az intézeti egész tanárkar együtt és egyszerre kaphat indítást és ösztönzést az irányban, hogy a szülő és a tanár nem is egy jogú, hanem, ami ennél sokkal több: egy *kötelességű* tagja a nevelés közös munkájának, s hogy érintkezésük eddigi feszességén, merevségén épen a közös munka érdekében változtatniok kell.

Milyen legyen hát a szülői értekezlet, hogy ezt a, bevalljuk, nem könnyű célt elérhesse, de legalább is megközelíthesse? Egyelőre csak negatívumokban próbáljuk körvonalozni.

Először is ne tartsunk rajta akadémiai színvonalú és hűvösségű felolvasásokat elméleti-nevelésügyi kérdésekről. Irodalmi ambíciójú tanártársaim számára ott vannak a már újból vaskos füzetekké fölhízott tudományos folyóiratok: helyezték el azok hasábjain a pretenziós, értekezéseiket. Aztán nincs szükség arra sem, hogy tanárok és szülők ilyen alkalmakkor egymást udvarias tisztelgésekkel ünnepeljék. Elvégtére tanároknak és szülőknek egyaránt kötelességük és közös érdekük értekezleteken összejönni. Ezért nem jár ki se a tanárnak, se a szülőknek külön köszönet és elismerés. Az átlagos lefolyású szülői értekezleteknek az az obligát pontja pl., amikor valamelyik szülő ékes szavakban fejezi ki a tanárkar iránt – állítólag érzett hártalan hálát és köszönetet, nekem mindig a részvénytársaságok közgyűléseinek azt a humoros pontját juttatja eszembe, midőn a gyűlés végén egy-egy részvényes virágos mondatokkal köszöni meg az igazgatóságnak a buzgó, eredményes és önzetlen (!) ügyvitelt. Általában véve: a szülői értekezletek semmiesetre sem arra valók, hogy azokon a tanárok megdicsérik a szülőket, a szülők pedig a hálás elragadtatás hangján magasztalják a tanárokat, amikor jól tudjuk, hogy a legtöbb helyen és esetben a tanárok elégedetlenek a szülőkkel, a szülők pedig a tanárokkal.

Ennek az elégedetlenségnek, – vagy legalább is egyet nem értésnek – a becsületes beismerése, s nyílt megmondása volna az első, a kiinduló lépés az irányban, hogy tanár és szülő, iskola és család között a viszony megváltozzék, megjavuljon. S e gondosan titkolt, de kölcsönös elégedetlenség végeredményében igen hasznos és üdvös kialakulások forrásává is lehet – hiszen az elégedetlenség nagyon sokszor volt már szerencsés és hatékony rugója régóta szükséges aktivitásoknak. Igen: mondja el a tanár kertelgető udvariasságok nélkül – még ha véletlenül a főispán úr öméltósága is ott ül a többi szülő között – hogy az eredményes oktató-nevelő

munkának miben és hol kerékkötői a szülők. De mondhassák el a szülők is őszintén és nyíltan, hogy az iskolai rend és szokás mely pontjait érzik szükségteleneknek, fölöslegeseknek, aggályosoknak, sőt veszedelmeseknek.

A becsületes, nyílt vallomások nyomán meginduló diszkusszió egész valószínűen azt eredményezi, hogy a kölcsönös kifogások nagyobbik fele minden további huzalkodás nélkül – egyetértő jóindulattal – eliminálható lesz. S a látszólag vitás, momentán eldöntetlen pontokról is ki fog derülni, hogy nem is olyan veszedelmesek, mint voltak addig, amíg szülők és tanárok – nem beszéltek róluk. A legelső eredményt mindenesetre abban várom, amikor a tanár nem fogja tekintélyrombolásnak minősíteni, ha a szülő tisztességes, komoly hangon – annak átérzésével, hogy gyermekének nevelése közös munkája az iskolának és családnak – a szülői értekezleteken el fogja mondani kétségeit, aggályait, melyeket benne egyébként is vitatható tanári rendelkezések keltenek, másrészt pedig a szülő nem azzal fogja elintézni a tanár részéről elhangzott jóindulatú tanácsokat, hogy: „Eh, mit akar engem (engem: a bírót, az ügyvédet, az orvost, a mérnököt, a magasállású tisztviselőt!) kioktatni ez a félszeg, rosszul öltözködő tanár! ...“

Nagyon jól tudom, hogy mindez, amit itt általánosságban elmondtam – konkrétumok nélkül – csak üres szófia-beszéd. Hát majd rátérek a konkrétumokra is, nem törődve azzal, hogy jobbról és balról egyaránt fejbeverés fog miattuk fenyegetni. Mivel pedig tanár vagyok, érthető kedvezés, ha előbb a magunk hibáit, botlásait fogom terítékre hozni. De majd sor kerül a szülőkre is.

(Debrecen)

Ady Lajos

STEGLITZ

Phèdre. Te souvient-il de ces constructions que nous vîmes faire au Pirée ? ... De ces opérations si exactes, de ces progrès à la fois si mystérieux et si clairs? Quelle confusion, tout d'abord, qui sembla se fondre dans l'ordre! ... J'étais lié d'amitié avec celui qui a construit ce temple ... Je lui trouvais la puissance d'Orphée. Il prédisait leur avenir monumental aux informes amas de pierres et de poutres qui gisaient autour de nous; et ces matériaux, à sa voix, semblaient voués à la place unique où les destins favorables à la déesse les auraient assignés. Quelle merveille que ses discours aux ouvriers! Il n'y demeurait nulle trace de ses méditations de la nuit. Il ne leur donnait que des ordres et des nombres.

Socrate. C'est la manière même de Dieu.

Phèdre. Ses discours et leurs actes s'ajustaient si heureusement qu'on eût dit que ces hommes n'étaient que ses membres. Tu ne saurais croire, Socrate, quelle joie c'était pour mon âme de connaître une chose si bien réglée.

(Paul Valéry: *Eupalinos.*)

Mintha szimbolikus jelentőségűvé nőne a borzalmas, visszataszító dráma. Örök rend, harmónia, tökéletesség, vagy örök chaosz, kavarodás, végtelenbe-indulás az ember rendeltetése? A klasszikus Ember, a görög életideál, a francia szellem disciplinája, a „raison“ uralma, vagy a romantikus láz, az örvényfátum keresése, az egyéniség korlátatlan kiélése? Sárkányfog-vetemény, vagy az isteni Idea képmása? Szabad bejárás az égbe, vagy vakondok-tapogatózás az ösztöni homályban? Játékszer az istenek térdén, felsőbb Elrendelés végrehajtója, vagy a Világszellem önmagát fejlődve teremtő ereje?

Talán igazuk van azoknak, akik a német nép karakterét a „romantikus“ kényelmes terminusába sűrítik. A két pólus ma is fönnáll. Franciaország egy, fényforrásba koncentrálnak, Németország széthullik partikuláris kulturákra, versengő városokra, magányos Egyéniségekre. Divat, egységes szellemi irányítás csak a franciáknál van, ahol Páris a minta és az ideál, a követnivaló norma. Németországban az számít, ami különbözik az átlagtól. A franciáknál komikus, ha valaki egyéni stílusban öltözik, vidékiesen beszél, olyat csinál, amit „nem szokás“ tenni. Egyik ember olyan, mint a másik. Kerüli a föltűnést. Valami láthatatlan fluidum – nevezzük „bon ton“-nak, féltve őrzött nemzeti karakternek, „franciáság“-nak – irányít és egyformásít, a közös ízlés nevezőjére hoz mindent. A németeknél nincs közizlés, sőt – bocsánat a túlzó általánosításért – kötelező morális disciplina sincs. A morális fölszabadulás, az erkölcsi forradalom prófétái csak német földön alapíthattak országot. Luther, Kant, Nietzsche németek, de a rigorista-puritán Kálvin már franciának született. Az előkelő Német kiválik a tömegeből a „különbözöm, tehát vagyok“ elve alapján és visszavonul álomvárába vagy új szektát, bölcsesség-iskoláját alapít ...

Schwabing is „különbözik“, tehát „van“. Berlint messziről megérik maguk a németek is. De ez a ríkió színeivel hol komikus, hol tragikus világváros maga sem egységes. Bécsnek, Budapestnek van belvárosa, elegancia-központja, Párisnak quartier latin-je. Berlin széthull, mint oldott kéve nagyvárosokra, amik kereskedelembe és kulturában egymással versenyre kelnek. Páris Páris, de Berlin csak mint Nagy-Berlin érthető Berlinnek. Ez a Berlin nem is keresi és nem is fogja soha megtalálni önmagát, mert nem individuum,

hanem individuumok konglomerátuma. Császárság és Spartacus egyaránt bennegyökerezik Berlin mindegyik nagyvárosában.

Nem véletlen, hogy a steglitz dráma hőse a bírói tárgyaláson amiatt panaszkodott, hogy tanárai „nem oktatnak *egyénségek* szerint“. Elavult az egész tanítási és nevelési rendszer, amelybe az önálló és szabad egyénségek nem tudnak beleilleszkedni – mondotta a leendő Nietzsche. Egy francia diák, aki még ma is Voltaire jegyzetével magyarázza Corneille-t és Boileau-ra esküszik, ilyet nem gondol, de ha gondol, se mond, mert kinevetik a fantasztikus páthoszáért. A steglitz hős azonban „különbözött“ a többtől és „írói hajlamok érzett magában“. Írói hajlamot érezni a franciáknál annyit jelent, mint megtanulni, hogyan írtak a klasszikusok, beleidomulni egy évszázados hagyomány normáiba, elnyerni valami akadémiai jutalmat, törekedni a különböző iskolákon keresztül az „akadémikus“ dicsősége felé. A németek nem ismerik az akadémizmust. Nincs is ízlés-megszabó Akadémiájuk. A német ifjú titán nem megy ösztöndíjjal az École de Rome-ba, hanem – mondjuk, hogy Paul Krantz a neve – otthagyja a szülői házat, hogy „züllött és kóborló életet folytasson, mert ellensége a főnálló rendnek és az erkölcsöknek“. A jelszava nem az *aimez donc la raison*, hanem a *pfui, pfui, über das tintenklecksende Jahrhundert*. Az örök Karl Moor kiközösíti magát a társadalomból, amit bandita-eszközökkel megjavítani akar. A „szimpatikus rabló“ csak germán-romantikus talajon (Byron–Schiller–Goethe) lehetett nemzeti hőssé.

A német irodalom szexuális szabadságharcát „emelegették Steglitzcel kapcsolatban. Ez a „szabadságharc“ megint tipikusan német stílus. De ha megmagyarázza is a dráma „egészségesen“ szexuális kor-háttérét, a tavaszébredést, a ma már banális wedekindi irodalmiságot, nem magyarázza meg az aberrációkat, amik oly nagymérvű szerepet játszottak Steglitzben, hogy állítólag világhírű szexuálpszichológusok és pszichiáterek tolongtak a főtárgyaláson ... A „szabadságharc“ Wedekind és a szabadságharcosok óta – Spartacuson és weimari demokrácián át – mértföldes csizmával haladt előre. Bevallom, nem ismerem a német individualizmusnak ezt az újabb túlhajtását és a német „szabadságharcos“ irodalomnak ezt a legújabb kort tükröző etapját. De azt mondják, akik Németországban jártak, hogy egész bibliográfiáját lehetne összeállítani a nemi aberrációkat propagáló irodalomnak – amelyben Thomas Mann *Tod in Venedig*-je csak mint tapogatózó és szürke első kísérlet szerepelne – és hogy bizonyos társadalmi egyesületek már elérkezettnek látják az időt, hogy egy bizonyos büntető paragrafus eltörlését javasolják a parlamentnek ... Mondják, hogy a túlzók a férfiak közötti házasságot sem sorolják már a távol jövő utópiái közé és arra is hivatkoznak, hogy a beteg nők ezen a téren toleranciát élveznek. Mondják azt is, akik Berlinben jártak, hogy egy egész csomó illusztrált folyóirat foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, folyóiratok, amiket exaltált feminista rajongójuk vagy fizetett terjesztőjük nyílt utca során árulni se szégyell. A diák, aki iskolából hazajövet megvesz egy ilyen hangos szóval kínált *Werbeheft*-et (a németeknél mindjárt készen van az új műszó), talán nem is tehet róla, ha „egyénségét“ ezekben a füzetekben jobban méltányolják, mint az iskolában, ahol „elavult“ már a rendszer. Mondják azt is, hogy kávéházak vannak Berlinben, amikben *dancing* folyik, nők, illetőleg férfiak kizárásával. Borzalmas dolog elhinni ezeket a pletykákat, de szavahihető emberek tapasztalat alapján állítják, hogy, még ennél is leírhatatlanabb dolgok történnek. És a legszomorúbb, hogy mindez elméleti alapozással és a meggyőződés morális takarója alatt nemcsak létezik, hanem még jogot is követel magának a létezéshez, az Egyénség szent nevében.

Ez az egyénségkultusz és „szabadságharc“-mentalitás revolverrel fegyverzi föl a kiskorúakat, mert nem lehet tudni, milyen politikai puccs milyen szolgálatokat várhat tőlük. A diáknak pacifizmust prédikál a szocialista tanár és ugyanakkor a cserkészcsapatban esetleg vérszövetséget köt beteges hajlamú barátjával, hogy „eszméikért“ ölni fognak, ha kell ... Igaznak kell lennie mindennek, mert máskülönben nem dördült volna el Steglitzben az a két halálos lövés, amely két serdületlen leány és három kiskorú fiatalember szexuális és biszexuális viszonyáról rántotta le a leplet. Steglitz csak kifakadó sebe egy belülről beteg organizmusnak.

Mert a felnőttokről is lerántotta a leplet a steglitz tárgyalás. Nem is annyira erkölcsi tekintetben, hanem annak a felsőbbrendű ízlésnek szögéből nézve, amely talán kényesebb, mint a közmorál. Két hullá emléke és egy élő ember sorsa fekszik a tárgyalóasztalon és akkor a törvényszék elnöke összevész a védővel, hogy aztán a fehér asztalnál barátságos poharazás mellett „kibéküljenek“. A halálos éjszaka hősnője álarcosbálra megy. A szülők telefonon interjút kínálnak egy napilapnak 100 márkáért, de ötvennel is megelégszenek ... Egy öreg tankerületi főigazgató perverz gyönyörűséggel föl-fölsikongva és az ifjúság szerelmeseként „lírai emlékezősektől áthatott“ védőbeszédet tart a gyilkossággal gyanúsított gimnazista fölött. A két halott már úgyis a temetőben van, de az csodagyerekből még lángész válthatik a modern paedagogia öröme. A „fiatalág öszszakállas barátja“, akit ezek után semmiesetre sem fognak méregpohárra ítélni az ifjúság megrontása miatt, hófehérre mossa az erotikus ifjú költőt és az ítélet „szuggesztív szavak varázsa alatt“ jön létre. Hogy is lehetne bűnös ez a széplelkű ifjú, aki olyan gyönyörű költeményeket írt „tierisch heiss und wild“ érzelmeiről! Bűne csupán az a csekélység volt, hogy „nem ismert határt a költészet és a valóság között“. Elfojtott vágyú, túlfűtött idegzetű gyerekek, aki átélésre vágyakozott. És a cukrosszívű bácsi meg is találja rá a fölmentő formulát: „Erlebnishunger“. Ez a legújabb *vis major*, a modern paedagogia és kriminalisztika vívmánya, amire most már lehet újabb revolverlövéseket építeni.

Az élményvággy glorifikálása még groteszkebbül mutatkozott a női szakértő vallomásaiban. Egy

„nagyszerű“ asszony, W. „Oberschulrätin“ lép a porondra és a jelenlevő hiszterikák vonagló helyeslése közben kijelenti, hogy „nekünk asszonyoknak egy ilyen kedves fiút szeretnünk kell“, És ennek az asszonynak döntő szava van iskoláslányok erkölcsi ügyeiben, Így lesz az „örök disciplina“ helyett a német nevelés glorifikált ideálja az a bizonyos „végtelenbe derülő Ember“, amely futurizmust csinál nemcsak az irodalomban, – ez még nem volna baj – hanem a~z életben is. A felnőttek tapsolnak, hogy megint fölfedezhettek egy „örök menekült“, aki különbözik a többiektől, mert nemisége nem a normális keretekben; hanem gyilkosságok és aberrációk tanyáin „éli ki“ magát ...

A dráma utolsó fölvonása már a tömegőrületbe megy át, méltó finále egy ilyen aljas színműhöz. A „szeplőtelen“ fiatalember kiszabadulását őrvongó tömeg lesi a fogház előtt, megvadult asszonyok várják, a tomboló, fékevesztett tömeg vállaira emeli a „nők áldozatát“ és az utca olyan éljenzéstől mámoros; mintha győztes háború után fogadná a hadvezért. Az újonnan fölkent próféta pedig kijelenti, hogy I r ó lesz. Micsoda irodalom fog ilyen élményekből kivirágozni!

Paul Valéry az *Eupalinos* bevezetésében – klasszikus dialogus a tánc lelkéről (*L'âme et la danse*) – a lelki nyugalom, harmónia, szimmetria, tökéletesség szimbolumának látja a ritmikus, szabályozott mozgást. De van egy másfajta tánc is: az ünneprontók örvénybeveszejtő tánca, a flamand vásárosok démoni mulatsága, a dionysosi révület, amely örök poláris ellentéte Apolló hideg művészetének, az Értelem pilléreire épülő világkonstrukciónak.

(Budapest)

Garázda Péter